

РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ТЕАТРАЛЬНО-ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Теоретическому и экспериментальному изучению подвергнуты содержание, структура, диагностика и методика работы по развитию у младших школьников сценических (актерских) способностей.

Content, structure, diagnostics, and methodics of the work on development of theatrical \ actor skills in preschool children is exposed to theoretical and experimental study.

Уміло організована робота з текстом включає школяра в творчу працю, яка ґрунтується на прагненні вчителя розвивати емоційну сферу учня, поліпшувати й вдосконалювати культуру його почуття.

Таку вимогу диктує сама специфіка художньої літератури, в якій поєднуються раціональне й чуттєве. Складний процес формування гармонійно розвиненого індивіда неможливий без удосконалення його емоційного сприймання.

Ще Арістотель заявляв: якщо ми піклуємося лише про розумовий розвиток молодої людини, забуваючи про необхідність розвитку її почуттів, ми йдемо назад, а не вперед.

Кращі педагоги наполягають на необхідності виховання почуттів, усвідомлюючи труднощі цієї роботи: “Учити відчувати – це найважче, що є у вихованні. Школа щирості, чуйності, співчутливості – це дружба, товариськість, братерство.

Дитина відчуває найтонші переживання іншої людини тоді, коли вона робить щось для щастя, радості, душевного спокою людей”.

Виховання почуттів (етико-естетичне виховання) – найголовніша турбота вчителя-педагога, особливо вчителя початкової ланки освіти.

Театрально-ігрова діяльність дає широкі можливості щодо творчих проявів дітей. За Л.Виготським, акторська праця є “своєрідною творчістю психофізіологічних станів” людини. Вона поєднує в собі театралізовані ігри: режисерські, ігри-драматизації та імпровізації (за класифікацією Л.Артемової), інсценізації літературних творів у процесі літературних свят, концертів, дитячих вистав тощо. В іграх розвивається фантазія учнів, в їхньому уявленні виникають яскраві образи літературних героїв. Окрім цього, учні вдаються до виразного втілення психологічних особливостей персонажів, самостійно добирають до них засоби мовленнєвої (інтонація) та зовнішньої виразності (виразні рухи: рук – жести, обличчя – міміка, всього тала - пантоміміка).

Кожна дитина – індивідуальність, що має від природи неповторний комплекс задатків, на основі яких можуть бути сформовані загальні та спеціальні здібності. Завдання педагога – якомога раніше діагностувати перші прояви здібностей і на цьому тлі створити умови для повноцінного гармонійного розвитку особистості кожної дитини. Загальне визначення сценічних здібностей дається в працях психологів О.Ковальова, Н.Лейтеса, О.Проскури. Феномен “сценічні здібності” молодшого школяра поєднує в собі артистичні та акторські прояви. “Артистичні” здібності – це особливий (високий) рівень вияву спеціальних здібностей дітей, який забезпечує їм успіх у виконанні творів мистецтва різних видів та жанрів (співи, танці, створення і виконання композицій на різноманітних музичних інструментах, декламація, виконання ролей у театральних виставах тощо). Поняття “акторські” здібності є вужчим і може бути зіставлене з першим як поняття “рід” та “вид”. Отже, поняття “артистичні” та “акторські” здібності не є синонімами. Акторські здібності є частиною артистичних. Їм притаманна

глибина зосередження на своєму основному предметі – театрі. І співвідношення між ними таке: артист – не обов'язково актор, актор може виступати як артист.

Акторські здібності дітей молодшого шкільного віку – це такий рівень вияву психологічних особливостей індивіда, який забезпечує стійкий інтерес та успіх у виконанні дитьми ролей у художньо-мовленнєвій (виразна розповідь художніх творів) та театральньо-ігровій діяльності. Є діти, які здібні до театральньо-ігрової діяльності, іншим властива особлива обдарованість. За визначенням Ю.Гільбуха, талановитість є наслідком сумлінної праці людини над розвитком своєї обдарованості і тому проявляється у більш зрілому віці.

Дослідники Л.Виготський та педагог-практик К.Станіславський намагалися визначити структурні компоненти внутрішньої психологічної характеристики сценічних здібностей людей (уява, емоційна та вербальна пам'ять, комунікабельність тощо), а також засоби їх мовленнєвого (інтонація) та зовнішнього вираження (міміка, пластика тіла, виразність голосу).

Одним з найскладніших компонентів акторських здібностей є здатність до перевтілення, “входження в образ”, що є художнім переживанням актором ролі на сцені через включення уяви. Важливу роль слід приділяти мовленнєвим здібностям дітей. Це – високий рівень розвитку моторної функції мовлення, а головне – його інтонаційної виразності. Емоційно виразне мовлення учнів впливає на думку, уяву та почуття слухачів. Така особливість мовлення пов'язана з використанням засобів виразності, також і інтонаційних. Інтонаційна виразність мовлення забезпечується окремими її елементами – просодемами. Їм властиві такі характеристики: *сила голосу (модуляція)* – вміння говорити голосно, тихіше, тихо; *висота тону* – вміння говорити низьким та високим голосом; *темп мовлення* – вміння говорити швидко, помірно, повільно; *тембр мовлення* – його емоційне забарвлення, вміння голосом висловлювати почуття, різні психологічні стани образу (радість, горе, гнів тощо); *ритм мовлення, його поетика* – вміння переходити від повільного мелодійного мовлення до

уривчастого немелодійного для відповідної мовленнєвої характеристики персонажу. Засобами зовнішньої виразності є виразні рухи рук, обличчя, всього тіла. Високий рівень розвитку моторної функції мовлення та певний ступінь володіння означеними засобами становлять необхідний рівень його виразності. А однією з важливих умов, яка визначає виразність мовлення, є навчання дітей техніки мовлення – дикції, орфоепічних норм тощо. До емоційно-мотиваційного компонента належать такі структурні одиниці: емоційна чутливість, вразливість, емоційна пам'ять, експресивність зовнішнього прояву емоцій. Для діяльнісного компонента властиві: високий рівень уяви, здатність до природного перевтілення, “входження в образ”. Це – сукупність мотивів, які спонукають дітей до діяльності, що відповідає їхнім здібностям (інтерес, потреба до виступів перед дорослими та однолітками, прагнення до успіху та визнання). В основі розвитку акторських здібностей у школярів лежить своєрідне поєднання таких природних задатків, як тип вищої нервової діяльності дітей, темперамент, особливості протікання психічних процесів, пластичність мозкових структур у центрах мовлення, своєрідність будови та функціонування різних аналізаторів тощо.

Об'єктивна оцінка рівня інтонаційної виразності мовлення учнів є достатньо складною. Для діагностики виразності жесту учителю слід використовувати приміром, такі вправи: “Зачарована дитина” (на запитання дитина відповідає жестами); “Ось який він” (дитина жестами “описує” речі – великі, малі); “Дружна сімейка” (діти жестами відтворюють різні дії: шиють, в'яжуть тощо). Дітям слід пропонувати виконати такі завдання: подивитися один на одного і визначити настрій товариша; подивитися вдома в обличчя мамі, татові, іншим родичам і розповісти потім про їхній настрій; розглянути фотографії, ілюстрації в книжках, де зображені люди в різних емоційних станах (радість, сум, гнів та ін.) і визначити їх за зовнішніми виявами, а саме: нахмурені брови, стиснуті губи – незадоволення, гнів; опущені вії, зморшки на лобі – сум; примружені очі, дрібні зморшки біля очей, розведені губи –

сміх, радість і т.ін. Для якісного володіння пантомімічними засобами виразності слід пропонувати такі вправи: “Покажи (тролейбус, чайник, морозиво та ін.)”; “Покажи дерево (дуб, ялинка, верба, горобина та ін.) або тварин (лисичка – заєць, чапля - жаба)”, пантомімічні ігри типу “Море хвилюється...” під музику та без музичного супроводу, а також гру “Відгадай, що я зараз зроблю”, під час якої учитель імітує прості дії (зачісується, чистить зуби, їсть яблуко, читає книжку тощо).

Учням початкових класів властиві три рівні розвитку акторських здібностей – високий, середній та низький. Діти з високим рівнем розвитку цих здібностей (“здібні”) прагнуть втілювати їх у відповідній цікавій для них діяльності. Таким дітям властиве творче ставлення до виконання ролі, вони самостійно добирають різноманітні засоби виразності. Художні образи, створені цими дітьми, відрізняються яскравою емоційною забарвленістю. Середній рівень розвитку характеризується прагненням дітей до театральної-ігрової діяльності (“бажають, але не все вдається як слід”). Однак ці діти недостатньо володіють технічними засобами створення художнього образу (види мовлення, брак емоційної виразності тощо). Вони переважно скуті, сором’язливі, хоча добре відчують психологічний стан героїв художніх творів, знають засоби виразності, але не можуть їх застосовувати. З такими дітьми потрібна цілеспрямована робота з їхнього розвитку. Низький рівень володіння акторськими здібностями (“не може і не бажає”) притаманний дітям, які не цікавляться цією діяльністю, прагнуть залишатися лише глядачами. Вони “глухі” до емоційних проявів героїв художніх творів, у них низька емоційність щодо відтворення психологічного стану образів за допомогою засобів мовленнєвої виразності.

Відмова учителя від роботи з виразного читання веде до духовного оскудіння дітей, сприяє посиленню їхньої естетичної та емоційної “глухоти”.

Виразне читання є витонченим критиком (аналітиком) художнього твору; воно вчить розуміти і запам’ятовувати його зміст; змушує звертати увагу не лише на цілей, а й на окремі слова та знаходити в них найтонші відтінки смислу читаного;

розвиває художній смак, почуття та уяву; виганяє з школи несвідому зубрячку; розвиває голос, поширює його діапазон, odkриває нові тембри, привчає розумно володіти апаратом дихання; виправляє вади вимови; прищеплює навички розумної і вільної мови; стає нерозлучним другом людини не лише в школі, а й у житті.

Учителю на уроках слід використовувати вправи, ігрові завдання, спрямовані на розвиток дитячої уяви, самостійний пошук кожною дитиною засобів виразності в процесі створення художнього образу. Наприклад: завдання для дітей “Підійди до хатки, як зайчик (ведмідь) або стомлений дідусь”, “Відгадай, хто перейшов місток”. Ці завдання передбачають також роботу з техніки мовлення (заучування скоромовок, чистомовок та інших вправ). Таку підготовчу роботу, на наш погляд, треба проводити і на уроках з розвитку мовлення, з читання художньої літератури та на спеціальних заняттях з театрално-ігрової діяльності. Правильне читання художнього тексту сприяє проникненню в його ідейно-мистецьку серцевину. Завдання школи і полягає в тому, щоб навчити дітей читати, слухати і сприймати художній твір. У процесі підготовки тексту до виконання і в процесі декламації збагачується образно-емоційна сфера, відбувається те, що прийнято називати трудом душі. Закріплення знань та набуття вмій і навичок використання засобів виразності в мовленні продовжується і в повсякденному житті дітей у школі.

Література

1. Острогорский В. Выразительное чтение. – М., 1916. – С.7-10.
2. Педагогіка і психологія // Науково-теоретичний та інформаційний журнал академії педагогічних наук України. – К.: Педагогічна думка, 1997. - №1(14). – 256 с.